

Waardestelling

Gebouw De Nijverheid

Heliumweg 7, Amersfoort

De Onderste Steen
Broerdijk 15
6523 GM Nijmegen
tel. 024-6635956 / 06-28321525
info@onderstesteen.com
www.onderstesteen.com

Object

De Nijverheid

Adres: Heliumweg 7, 3812 RD Amersfoort

Status: geen

Ontwerp- /Bouwjaar: 1984/1984-1985

Uitbreidingen: 1989/1990; 1990/1990; 1991/1991; 1992/1993

Opdrachtgever: Regionaal Sociaal Werkvoorzieningsschap Amersfoort (RWA) / Hevo Projekt
Bouwmanagement BV., Veghel

Architect: Architecten Kollektief Heijdenrijk, Amersfoort; Ingenieursburo voor
bouwkonstrukties Ing. L. van de Werfhorst jr., Kesteren

Uitvoering: Heilijgers Bouw BV., Amersfoort; Oostingh Staalbouw BV., Katwijk aan Zee;
Adviesbureau Ch. v.d. Watering, Eindhoven; Vos Warmte-technisch installatiebedrijf,
Wierden; Aannemer A. v.d. Kieft, Barneveld (1990)

Oorspronkelijke functie: sociale werkplaats

Huidige functie: sociale werkplaats

Bijgebouwen: geen

Bezocht: 21 april 2020

Uitvoering

De Onderste Steen, drs. M. Kruidenier

Broerdijk 15

6523 GM Nijmegen

Opdrachtgever

Stichting Industrieel Erfgoed in de Stad Amersfoort (SIESTA)

Augustijnenhove 19

3834 ZP Leusden

Inleiding

Gezien de ontwikkelingen rondom de Kop van Isselt heeft de Stichting Industrieel Erfgoed in de Stad Amersfoort (SIESTA) in 2010 opdracht gegeven aan het architectuurhistorisch onderzoeks- en adviesbureau *De Onderste Steen* te Nijmegen om een beknopt onderzoek te doen naar de cultuurhistorische en architectuurhistorische waarden van de voormalige stoomluciferfabriek (later: kleurstoffenfabriek Warner Jenkinson) aan de Kleine Koppel 39-40 te Amersfoort.¹ Omdat de planvorming voor Isselt niet stilstaat, heeft SIESTA daarop besloten om ook de cultuurhistorische en architectuurhistorische waarden van enkele andere panden door *De Onderste Steen* te laten onderzoeken. In 2019 heeft er onderzoek plaatsgevonden naar de panden van de voormalige naamplatenfabriek NV. NeNaFa (Nijverheidsweg-Noord 40-40a) en de NV. Apparatenbouw Van der Meiden (Nijverheidsweg-Noord 42), die beide kort na de Tweede Wereldoorlog tot stand zijn gekomen.²

Dit rapport heeft betrekking op gebouw De Nijverheid (Heliumweg 7), beter bekend als de sociale werkplaats van Metafors. Dit gebouw, dat dateert uit 1984-1985, wordt weliswaar niet met sloop bedreigt, maar de slechte staat van onderhoud in combinatie met het vermoeden dat het hier mogelijk een, vanuit architectuurhistorisch perspectief, waardevol pand betreft, zijn redenen tot zorg. De waardering voor de architectuur van na 1965 (Post 65) is nog betrekkelijk recent en wordt niet overal nog ten volle gedragen en dit terwijl de architectuur uit deze periode toe is aan renovatie en/of vervanging. Recente initiatieven van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Bond Heemschut moeten leiden tot de nodige kennis en de daarop mogelijk voortvloeiende bescherming.³ Dit onderzoek past wat dit betreft uitstekend in deze ontwikkeling, waarmee SIESTA - en hopelijk in navolging ook de Gemeente Amersfoort - een voortrekkersrol kan spelen.

Opzet

De in dit rapport gehanteerde onderzoeksmethode is gebaseerd op de werkwijze van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en eerdere ervaringen die het bureau *De Onderste Steen* de laatste twintig jaar heeft opgedaan. Het rapport is samengesteld op basis van archief- en literatuuronderzoek en veldwerk ter plaatse, waarbij ook het interieur van De Nijverheid is bezocht. Het bureauarchief van het Architecten Kollektief Heijdenrijk, dat het gebouw heeft ontworpen, bevindt zich bij Het Nieuwe Instituut in Rotterdam. Ten tijde van dit onderzoek was dit instituut gesloten, maar dankzij welwillende medewerkers kon het aanwezige fotomateriaal worden gescand en toegezonden. De bouwtekeningen bevinden zich ook bij het Regionaal Archief Eemland in Amersfoort, dat gelukkig wel toegankelijk was.

¹ De Onderste Steen, *Voormalige kleurstoffenfabriek Warner Jenkinson, Kleine Koppel 39-40 - Amersfoort*, waardestellend onderzoek, uitgevoerd in opdracht van de Stichting Industrieel Erfgoed in de Stad Amersfoort (SIESTA), december 2010. In 2017 heeft er in opdracht van Serva BV. een aanvullend onderzoek plaatsgehad in verband met de plannen tot herbestemming van het complex.

² De Onderste Steen, *NV. NENAFa, Nijverheidsweg-Noord 40-40a, Amersfoort*, waardestelling in opdracht van de Stichting Industrieel Erfgoed in de Stad Amersfoort (SIESTA), december 2019 en: De Onderste Steen, *NV. Apparatenbouw Van der Meiden, Nijverheidsweg-Noord 42, Amersfoort*, waardestelling in opdracht van de Stichting Industrieel Erfgoed in de Stad Amersfoort (SIESTA), december 2019.

³ Zie: Abrahamse, J.-E., F. Altenburg, M. van Bers, e.a., *Post 65. Nieuwe perspectieven tussen welvaart en weerstand. Rapportage verkenning Post 65*, Amersfoort 2019 en Baalman, D., *Nederland aan het eind van een millenium. Bouwen en ordenen 1965-2000*, in de: Heemschutserie, Amsterdam 2018.

Na een korte inleiding over het gebied en de totstandkoming van het gebouw zullen de cultuurhistorische, architectuurhistorische en stedenbouwkundige waarden worden besproken. Ook zal aandacht worden besteed aan aspecten zoals gaafheid en zeldzaamheid. Het rapport eindigt met een conclusie / aanbevelingen en enkele bijlagen (gebruikte bronnen / herkomst afbeeldingen en afbeeldingen).

Drs. Michiel Kruidenier
Nijmegen, 25 mei 2020

Historie

Industrieterrein Isselt

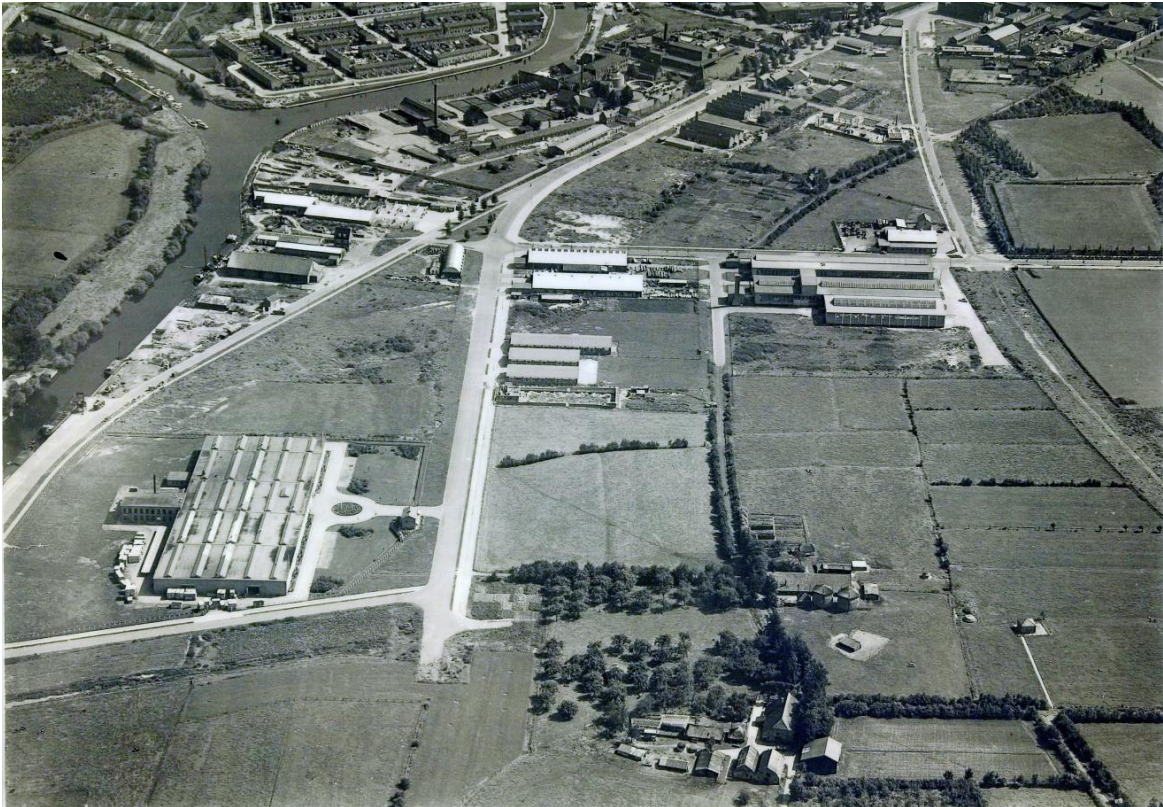
Van oudsher was het gebied langs de rivier de Eem tussen de oude binnenstad en de gemeente Soest in gebruik als weidegrond. Zo is de naam Koppel (Kleine Koppel, Grote Koppel en Koppelpoort) waarschijnlijk een afgeleide van het Oost-middeelnederlandse woord 'coppel', dat 'gemeenschappelijke weide' betekent. Aan het eind van de negentiende eeuw had het hier gelegen gebied nog steeds een landelijke uitstraling. Behalve bouwland, weiland en een enkele boerderij bevonden zich er een paar landgoederen en buitenverblijven, die in handen waren van een klein aantal adellijke families: jhr.mr. J.G. Bosch van Drakestein (De Hooiberg), baron F.F.J.H. van Heeckeren (Puntenburg), vader en zoon baron Nepveu (Berg en Dal en Boesembergh / Ma Retraite) en jhr. P.J. van Winter (Huis Eemzicht).

Zicht op Amersfoort ter plekke van het huidige Isselt, gravure Thomas Doesburgh, 1691.

Aan het eind van de negentiende eeuw vestigden zich langs de Eem tal van industriële bedrijven, waaronder Stoomluciferfabriek De Eem (1881) en blekerij Eemzicht (1885). Het gebied tussen de Eem en de Puntenburgerlaan werd bestempeld tot industriegebied. Hier werd in de jaren twintig van de twintigste eeuw de Nijverheidsstraat aangelegd, die liep vanaf de spoorlijn Amersfoort-Zwolle tot aan de Geldersestraat, waar zich het gemeentelijke abattoir en de gemeentelijke reiniging bevonden.

Tussen 1952 en 1962 werd de Amsterdamseweg aangelegd, die de Nijverheidsstraat verdeelde in de Nijverheidsweg-Noord en de Nijverheidsweg-Zuid. Het industriegebied tussen de Amsterdamseweg, de rivier de Eem en de gemeentegrens in het noordoosten, werd omgedoopt tot Isselt, vernoemd naar de hier gelegen voormalige, middeleeuwse heerlijkheid. Het deel ten westen van de Radiumweg, waaronder ook de Heliumweg valt, was weliswaar al in de jaren '60 gepland, maar zou pas vanaf de jaren '80 van de twintigste eeuw worden bebouwd.

Isselt, met in het midden de Nijverheidsweg-Noord en rechts de nieuwe Amsterdamseweg in aanleg. Op de voorgrond zijn nog enkele boerderijen te zien. Luchtfoto, ca.1952.

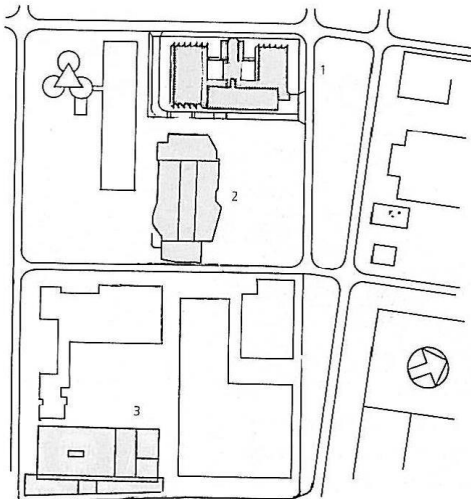

Bedrijventerrein Isselt, met links de gemeentegrens met Soest en rechts het Eemleijn.

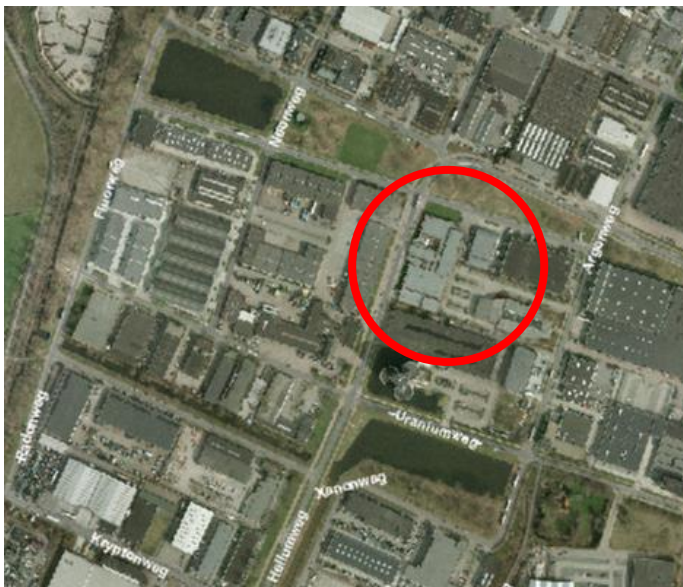
Regionaal Sociaal Werkvoorzieningsschap Amersfoort (RWA)

Begin jaren '80 besloot het bestuur van het Regionaal Sociaal Werkvoorzieningsschap Amersfoort (RWA) dat nieuwbouw voor de sociale werkplaats nodig was. Niet alleen omdat het oude, bouwvallige fabriekspand niet meer voldeed, maar ook omdat het besef was ontstaan dat 'sociale werkplaatsen geen bewaarplaatsen zijn voor minder validen die door het bedrijfsleven zijn afgedankt'. Het sociale beleid van het RWA werd er op gericht om te investeren in al haar medewerkers en om hun kwaliteiten optimaal te benutten. Een moderne bedrijfsmatige aanpak moest binnen een prettige behuizing voor een inspirerend werkklimaat kunnen zorgen.

Het RWA liet op bedrijventerrein Isselt drie nieuwe gebouwen neerzetten, waarbij zij het belang van een goede architectuurvisie onderstreepte. Zij trokken voor de nieuwe gebouwen drie architectenbureaus aan, alle met een geheel eigen signatuur: Alberts & Van Huut (administratief dienstencentrum De Brandaen), OMA (industriële werkplaats De Stapsteen) en Architectengroep E.D./Architekten Kollektief Heijdenrijk (sociale werkplaats De Nijverheid). Alle drie de gebouwen werden vlak na elkaar en op loopafstand van elkaar gerealiseerd.

1. De Nijverheid, Heliumweg 7
2. De Brandaen, Argonweg 10
3. De Stapsteen, Uraniumweg 15

Luchtfoto van het westelijk deel van Isselt, met in de cirkel gebouw De Nijverheid.

Architekten Kollektief Heijdenrijk

Als eerste werd aan de Heliumweg 7 gebouw De Nijverheid gerealiseerd. Door Hevo Projekt Bouwmanagement BV. uit Veghel werd, namens het RWA, de opdracht verleend aan de Architectengroep E.D. (Environmental Design). Dit Amersfoortse bureau had tal van kerken, onderwijsinstellingen en woningen ontworpen. Tot hun bekendste werken behoorden op dat moment het gebouw van Toegepaste Wiskunde van de TU Twente (1970-1973), het Tandheelkundig Instituut in Utrecht (1970-1974) en het woningbouwproject Sterrenburg III in Dordrecht (1972-1978).

Vlak na de opdrachtverlening werd, in juli 1984, het architectenbureau opgesplitst en ging de opdracht naar een van de navolgers: het Architekten Kollektief Heijdenrijk. Dit bureau bestond uit Leo Heijdenrijk (1932-1999), Hans Hermes (geb.1940) en Wim de Lange (geb.1938), die alle drie ook bij Architectengroep E.D. hadden gewerkt. In Amersfoort realiseerde het bureau (en zijn voorgangers), behalve de verbouwing van hun eigen architectenkantoor in de Elleboog-kerk aan de Langegracht (1965-1984), de zogeheten ABC-woningen in de wijk Schuilenburg (1971), een viertal woningbouwcomplexen in Kattenbroek (1991), waarvan de 'ruïnewoningen' wellicht het bekendste zijn, en het Mondriaanhuis (1992).

Het werk van Architectengroep E.D. / Architekten Kollektief Heijdenrijk kan gerekend worden tot het structuralisme, een stroming die zich kenmerkt door gebouwen met een geometrische structuur, die vaak zijn samengesteld uit kleinere eenheden die gerelateerd zijn aan de menselijke maat. Bekende Nederlandse architecten uit deze stroming zijn, naast Leo Heijdenrijk, Aldo van Eyck en Herman Herzberger.

Gebouw De Nijverheid

Het ontwerp voor het nieuwe gebouw van het RWA werd gemaakt in 1984, waarbij Heijdenrijk samenwerkte met het Ingenieursburo voor bouwkonstrukties Ing. L. van de Werfhorst jr. uit Kesteren. De uitvoering lag in handen van Heilijgers Bouw BV. uit Amersfoort. Verder waren bij de bouw betrokken Oostingh Staalbouw BV. uit Katwijk aan Zee en Adviesbureau Ch. v.d. Watering uit Eindhoven. De totale bouwkosten, inclusief ontwerp, grondaankopen en inrichting, bedroegen ruim 5 miljoen gulden. Het gebouw werd op 4 oktober 1985 geopend door H.M. Koningin Beatrix.

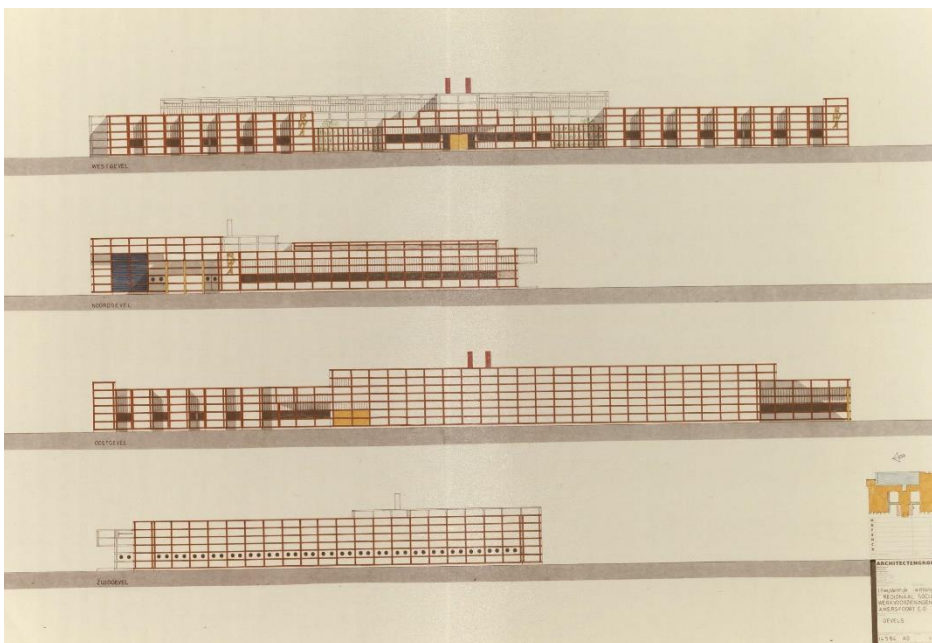
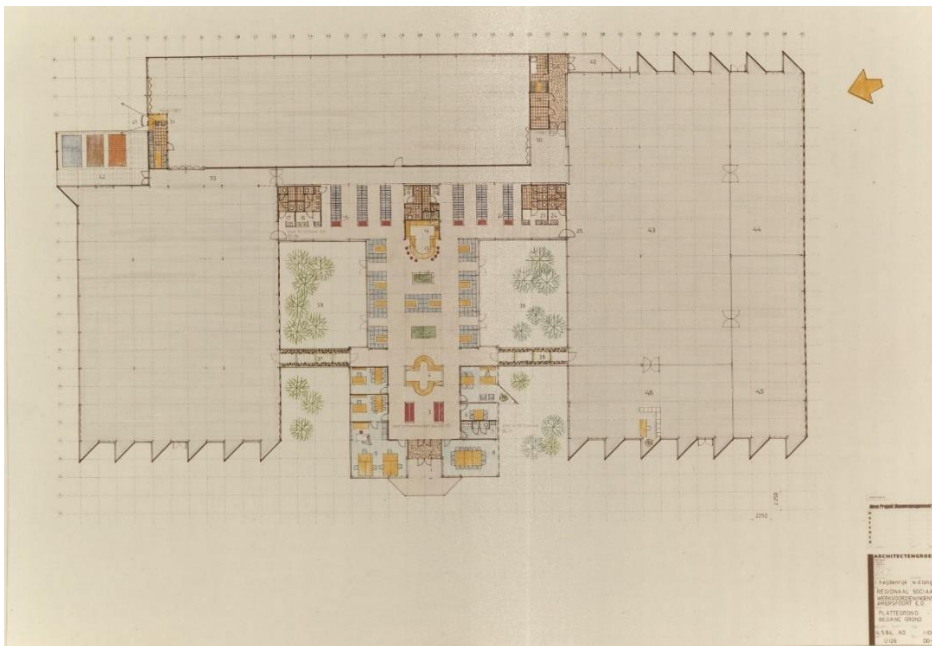

Oorkonde in de hal van het gebouw.

Koning Beatrix bij de opening, 4 oktober 1985.

Architekten Kollektief Heijdenrijk ontwierp een gebouw met een nagenoeg symmetrische, M-vormige plattegrond op basis van een raster van vierkanten. De indeling van het gebouw werd bepaald door de twee voornaamste arbeidsvelden. Een 'lichte' hal voor het verwerken van textiel, papier en verpakkingen was in de linker vleugel gesitueerd. Een 'zware' hal voor het bewerken van metaal bevond zich in de rechter vleugel. In het middendeel waren de centrale voorzieningen aangebracht, zoals de entree, de receptie, de garderobe, de toiletten, de kantoren, de kantine en – aan de achterzijde – het magazijn. Tussen het centrale deel en de twee vleugels waren beplante patio's gesitueerd, die als geluidsbuffers fungeerden. Om de bereikbaarheid van het middendeel met de vleugels te vergroten werden twee serre-achtige gangen toegevoegd.

Ontwerptekeningen van Architectengroep E.D. d.d. 14 mei 1984. Behalve de twee patio's en de beide verbindingsserres, is op de plattegrond ook het onderliggende raster van vierkanten goed te zien, waarop het geheel is ontworpen.

Maquette van de nieuwbouw, ca.1984. Deze maquette is nog steeds in het gebouw aanwezig.

Gebouw De Nijverheid, 1985.

De stalen staanders rusten op betonnen poeren.

Het geheel werd opgetrokken uit een staalskelet, geplaatst op betonnen poeren en bekleed met eterniet glasal-platen (Resoplan) en een isolatielaag van minerale wol. De witte platen werden afgebiesd met rood gemoffelde aluminium lijsten, waardoor aan de buitenzijde een levendige compositie van vlakken en lijnen ontstond. De gevels op het zuidwesten en het oosten werden in verband met de warmtebelasting zoveel mogelijk gesloten; hier werden alleen enkele kleine, ronde vensters aangebracht. Om toch voldoende daglicht binnen te krijgen werd de noordgevel geheel beglaasd en werden er bovenlichten aangebracht. Het dak bestaat uit stalen dakplaten, geleverd door de firma Elascon BV. uit Leiden. De betonnen vloeren zijn direct op het zand gestort.

Kunst

Binnen werden het meubilair, het staalskelet en de deuren in primaire kleuren geschilderd, niet alleen vanwege het 'feestelijke karakter', maar waarschijnlijk ook vanwege de bewondering van Heijdenrijk voor het werk van de kunstenaar Piet Mondriaan.⁴ Ook de beeldende kunst kreeg in het gebouw een belangrijke plaats: 'De gebruikers hadden het uitgangspunt geformuleerd, dat grondstof via overgangsfasen tot eindproduct, als oriëntatie-element van ingang tot werkplek kon worden gebruikt. Het materiaal waarmee zij iedere dag werken kon voor hen zodoende een extra dimensie krijgen'.

In het kader van de 1%-regeling maakte beeldhouwer Prospèr Verwilligen (geb.1946) een plafondversiering van nylonlint (normaal gebruikt voor paardenhoofdstellen) en metalen roosters. Doordat de gemeente ook een eigen kunstbeleid had, konden in het kader van de Beeldende Kunstenaars Regeling ook nog vier andere kunstwerken worden gerealiseerd. Leen Emmerzaal (geb.?) plaatste bij de serre-doorgang aan de zijde van de 'lichte' werkplaats een driehoek bespannen met textiel en aan de zijde van de 'zware' werkplaats een driehoek bespannen met metaal. Brigitte Janssen (geb.1939) gaf het plafond van de lichte werkplaats primaire kleuren om daarmee de werkomgeving te veraangename. Johan Wagenaar (geb.1952) maakte een kunstwerk van verticale buizen, waar licht doorheen valt, dat geplaatst werd rechts van de uitgiftebalie van de kantine. Het kunstwerk van Nel van Ratingen (geb.1953) bestond uit staven, omwonden met elektriciteitsdraad en pluimen van textiel.

De kleurstelling (rood, geel en blauw) werd consequent in het interieur doorgevoerd, van de toiletten tot en met het meubilair. Foto's, ca. 1985.

⁴ Heijdenrijk was in 1987 medeoprichter van Stichting Kortegracht 9-11. Deze stichting kocht de panden aan de Korte Gracht 9-11 in Amersfoort aan, met de bedoeling hier het Mondriaanhuis in te vestigen. In 1992 richt hij samen met zijn echtgenote de Stichting Vrienden van het Mondriaanhuis op. Deze stichting neemt de exploitatie van het Mondriaanhuis op zich.

Kunstwerk van Prospèr Verwilligen, zware werkplaats, ca. 1985.

Kunstwerk van Leen Emmerzaal, lichte werkplaats, ca.1985.

Metalen plafond- en wandversiering, lichte werkplaats, waarschijnlijk ontworpen door Brigitte Janssen.

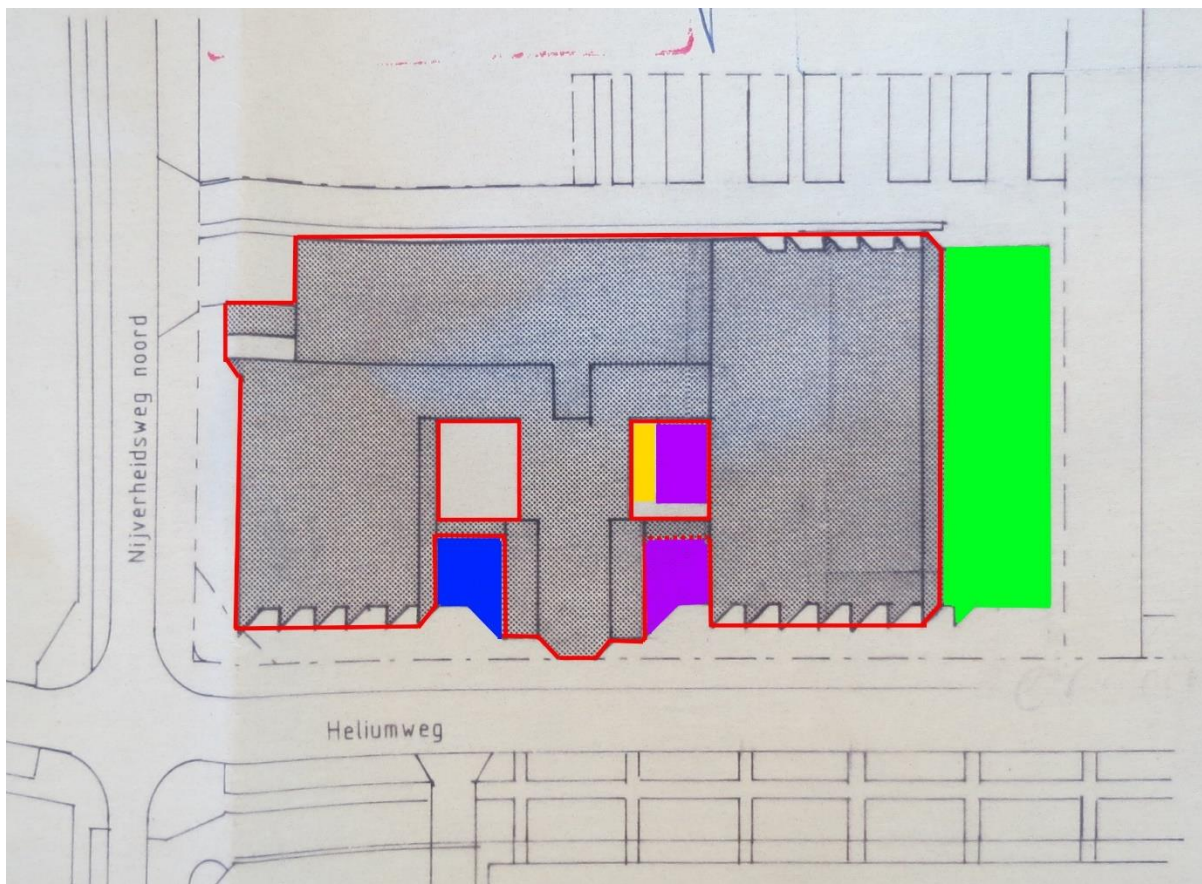
Lichtkunstwerk van Johan Wagenaar, hier nog op de oorspronkelijke plek in de kantine, ca.1985.

Uitbreidingen

Reeds in de jaren '90 vond een viertal wijzigingen en uitbreidingen plaats. In 1989-1990 was er een kleine wijziging ten behoeve van de laad- en losingang linksachter, in 1990 werd links van de entree een bouwdeel geplaatst ten behoeve van het bedrijfsburo, personeelszaken en de productieleider en in 1991 vond er aan de rechterzijde een forse uitbreiding plaats met een lasafdeling, magazijn en gereedschapmakerij. Tot slot werden er in 1992 rechts van de hoofdentree ruimtes gemaakt voor kleedkamers en de bedrijfsadministratie.

Alhoewel bij deze wijzigingen niet alleen Architecten Kollektief Heijdenrijk, maar nagenoeg ook alle hierboven genoemde uitvoerende partijen waren betrokken – en tevens de oorspronkelijke materiaalkeuze steeds consequent werd toegepast – kon toch niet worden voorkomen dat de oorspronkelijke plattegrond aan helderheid verloor. De twee 'inhammen' aan weerszijden van de hoofdgang waren dichtgebouwd, alsmede het grootste deel van de rechter patio. Ook de rechter, serre-achtige gang was opgeofferd aan het ruimtegebrek, terwijl de linker serre-achtige gang door de aangebouwde kantoren en een gewijzigd dak een andere uitstraling kreeg.

Ook na de jaren negentig zouden er nog enkele (kleinere) aanpassingen volgen, zoals het maken van een rookruimte (tussen de kantine en de kleedkamers), het plaatsen van enkele tussenwanden en het wijzigingen van de ontvangstbalie en de kantinebalie.

Schematische weergave van de diverse uitbreidingen:

- Rood = 1985 -Groen = 1991 -Geel = na 1992
- Blauw = 1990 -Paars = 1992

Het gebouw in 1991: de uitbreiding rechts is gereed, de rechter patio is nog niet bebouwd.

De oorspronkelijke gangen langs de patio's waren ingericht als serres, inclusief beplanting. Bij de overgebleven gang is dit serre-achtige uiterlijk thans verdwenen door de aanbouw van kantoorruimte, een gewijzigd dak en een andere vloer.

De situatie anno 2020

De hierboven genoemde verbouwingen en uitbreidingen hebben met name een impact gehad op het interieur. Waar men in de oorspronkelijke situatie na het passeren van een klein tochtportaal meteen in een grote hal annex kantineruimte kwam, is die openheid verdwenen doordat de ontvangstruimte en de kantineruimte nu gescheiden zijn. In de kantine bevindt zich – behalve de oorspronkelijke geel-geschilderde tafels en stoelen – nog steeds het lichtkunstwerk van Johan Wagenaar, dat echter uit elkaar getrokken is door drie van de vijf buizen te verplaatsen naar de andere zijde van de uitgiftebalie. Het kunstwerk met de metalen plafondplaten (hoewel inmiddels in tweeën geknipt door het plaatsen van een tussenwand) in de lichte werkplaats, dat waarschijnlijk werd gemaakt door Brigitte Janssen, hangt er ook nog steeds. Alle andere kunstwerken zijn inmiddels verdwenen.

Waardering

Om de waarde van gebouwen en complexen te kunnen vaststellen, zijn in de loop der tijd diverse methoden ontwikkeld om een bepaalde mate van objectiviteit te waarborgen. De meest gehanteerde methode bestaat evenwel uit een reeks criteria, die de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) in 1991 heeft opgesteld ten behoeve van het Monumenten Selectie Project (MSP).⁵ Deze criteria blijken ook voor de bouwkunst uit latere perioden bruikbaar.

Cultuurhistorische waarden

Gebouw De Nijverheid aan de Heliumweg 7 in Amersfoort vertegenwoordigt door haar (maatschappelijke) functie als sociale werkplaats enige cultuurhistorische waarde.

Architectuur- en kunsthistorische waarden

Gebouw De Nijverheid kan gerekend worden tot het structuralisme, een belangrijke en tijdlang bepalende stroming binnen de Nederlandse architectuurgeschiedenis. Het structuralisme is in het ontwerp duidelijk zichtbaar in de gebruikte maatvoering van zowel de plattegrond als de gevelbekleding. Architecten Kollektief Heijdenrijk heeft hierbij gestreefd naar het creëren van een prettige en sociale werkomgeving, waarbij behalve licht ook (primaire) kleur en kunst werden ingezet om dit te bereiken. Het gebouw kan zeker gerekend worden tot een van de belangrijkste werken in het oeuvre van het architectenbureau, dat wat betreft niveau zich kan meten aan vergelijkbare bureaus als dat van Aldo van Eyck en Herman Herzberger. Gebouw De Nijverheid vertegenwoordigt hiermee een hoge architectuurhistorische waarde.

Van de resterende kunstwerken vertegenwoordigt met name het lichtkunstwerk van Johan Wagenaar in de kantine een redelijke kunsthistorische waarde, niet alleen omdat Johan Wagenaar enige landelijke bekendheid geniet, maar bovenal vanwege de (oorspronkelijke) kwaliteit van het werk, die evenwel enigszins is aangetast door delen van het werk te verplaatsen.

Stedenbouwkundige en ensemblewaarden

Alhoewel het gebouw een prominente plaats heeft op de hoek van de Nijverheidsweg-Noord en de Heliumweg is de stedenbouwkundige waarde van het gebouw nihil. Het gebouw kan gezien worden als een losstaand object, dat niet of nauwelijks een relatie aangaat met zijn omgeving. Ondanks het gegeven dat twee andere gebouwen van het RWA, die in dezelfde periode werden gebouwd, zich in de directe nabijheid van De Nijverheid bevinden (De Brandaen en De Stapsteen), is er geen sprake van ensemblewaarde: zowel wat architectuur als stedenbouwkundige ligging betreft gaan deze gebouwen geen relatie met elkaar aan.

Gaafheid / herkenbaarheid

De reeks wijzigingen en uitbreidingen die (met name) in de jaren '90 hebben plaatsgevonden, hebben de oorspronkelijke plattegrond op bepaalde punten sterk gewijzigd. Vooral de opsplitsing van de centrale hal in een ontvangst- en katingedeelte, het dichtzetten van de rechter patio en de aantasting / verdwijning van de serre-achtige gangen

⁵ Het MSP betrof een landelijke inventarisatie naar bouwkunst uit de periode 1850-1940. Zie: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Handleiding Selectie en Registratie Jongere Stedebouw en Bouwkunst (1850-1940)*, MSP-MRP, Zeist 1991.

hebben een negatief effect op de ruimtelijke kwaliteit gehad. Desondanks kan gesproken worden van een gaaf gebouw, waarbij de oorspronkelijke opzet (lichte werkplaats – centraal middendeel – zware werkplaats) duidelijk herkenbaar is gebleven. Het gegeven dat het Architecten Kollektief Heijdenrijk bij de meest belangrijke wijzigingen betrokken is geweest, maakt dat het gebouw nog steeds een architectonische eenheid vormt, hetgeen vooral tot uitdrukking komt in het toegepaste materiaalgebruik van de gevels. Ook het interieur is (inclusief een deel van het meubilair, de kleurstelling en een deel van de kunstwerken) gaaf te noemen.

Zeldzaamheid

Tot op heden is er nog maar betrekkelijk weinig onderzoek gedaan naar architectuur uit de periode 1965-1990. Dit betekent dat zowel landelijk, als regionaal gezien niet gezien kan worden in hoeverre gebouw De Nijverheid kan worden bestempeld als ‘zeldzaam’.

Bouwkundige staat

Alhoewel niet van invloed op de waardering, moet wel iets gezegd worden over de bouwkundige staat van het gebouw. Gebleken is dat - waarschijnlijk door weersinvloeden - de buitengevels in slechte staat verkeren. Veel van de aluminium strips hebben losgelaten en een deel van de eterniet glasal-platen is gebroken (afb.6-7). Op improvisatorische wijze is geprobeerd deze gebreken te herstellen.

Ook het interieur vertoont op verscheidene punten gebreken, zoals gebarsten vloertegels, beschadigd muurwerk, e.d. (afb.14).

Aanbevelingen

Gezien de hoge architectuurhistorische waarde - in combinatie met de aanwezige cultuurhistorische en kunsthistorische waarde en de hoge mate van gaafheid / herkenbaarheid - wordt aanbevolen om gebouw De Nijverheid aan de Heliumweg 7 te Amersfoort inclusief de nog aanwezige kunstwerken aan te wijzen als gemeentelijk monument.

Verder wordt aanbevolen om:

- de beschadigde gevelprofielen en –platen aan het exterieur op verantwoorde wijze te herstellen;
- beschadigde delen van het interieur te herstellen (tegels- en muurwerk);
- het kunstwerk van Johan Wagenaar, dat zich in de kantine bevindt, weer terug te brengen in oorspronkelijke staat (bij voorkeur met advies van de kunstenaar zelf);
- wanneer de mogelijkheid zich voordoet, de later toegevoegde gebouwdelen aan weerszijden van de hoofdentree te verwijderen, te beginnen met het openwerken van de rechter patio.
- de in het gebouw nog aanwezige (oorspronkelijke) maquette ofwel een prominente plaats in het gebouw te geven, ofwel onder te brengen bij Het Nieuwe Instituut in Rotterdam (waar zich ook het archief van Architecten Kollektief Heijdenrijk bevindt).

De Onderste Steen, Michiel Kruidenier

Gebruikte bronnen en literatuur

Literatuur:

- Abrahamse, J.-E., F. Altenburg, M. van Bers, e.a., *Post 65. Nieuwe perspectieven tussen welvaart en weerstand. Rapportage verkenning Post 65*, Amersfoort 2019
- Baalman, D., *Nederland aan het eind van een millenium. Bouwen en ordenen 1965-2000*, in de: Heemschutserie, Amsterdam 2018
- Groenendijk, P., '1 Opdracht, 3 architecten, 3 werkplaatsen. Geen miezerige bedrijfsgebouwtjes van plaatselijke architecten', in: *Architectuur/Bouwen*, 1991, nr.5, p.49-55
- Groenendijk, P. en P. Vollaard, *Gids voor moderne architectuur / Guide to Modern Architecture*, Rotterdam 1998 (5de druk)
- Haslinghuis, E.J., *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek der westerse architectuurgeschiedenis*, Houten/Zaventem 1993 (1ste druk, 2de oplage)
- Heijdenrijk, L., 'Sociale werkplaats in Amersfoort. Kleurrijk ontwerp van architectencollectief Heijdenrijk', in: *Architectuur/Bouwen*, 1986, jrg.2, nr.2, p.11-14
- Heijdenrijk, L., *Huizen binnen eigen huid*, Amersfoort 1998
- Heuvel, W.J. van, *Structuralism in Dutch Architecture*, Rotterdam 1992
- Jansen, T. en M. Kruidenier, *Amersfoort en de industrie. Een zoektocht naar het industriële verleden van Amersfoort*, Amersfoort 2005
- Lee, H. van der, *Het kwartier is om. Industrie en bedrijvigheid in het Eemkwartier*, Amersfoort 2007

Archieven:

Archief Eemland, Amersfoort (bouwdossiers)
Het Nieuwe Instituut, Rotterdam (AKHA)

Overig:

www.wikipedia.nl

Herkomst afbeeldingen

De Onderste Steen, Nijmegen:	Omslag, p.8 (links), 10 (onder), 12 (midden), 14 (boven) + afb.1 t/m 19
Museum Flehite, Amersfoort:	p.5
Archief Eemland, Amersfoort:	p.6 (boven) en 13
SIESTA/dhr. S. Hekking, Amersfoort:	p.6 (onder), 7 (onder) en 14 (rechtsonder)
Groenendijk 1991, p.50:	p.7 (boven)
Het Nieuwe Instituut, Rotterdam:	p.8 (rechts), 9, 10 (boven + midden), 11, 12 (boven + onder) en 14 (linksonder)

Afbeeldingen

Afb.1. Voorgevel.

Afb.2. Hoofdentree.

Afb.3. Voorgevel, rechter deel.

Afb.4. Linker zijgevel, met links de ingang naar het magazijn.

Afb.5. Rechter zijgevel.

Afb.6. Loszittende profielen, rechter zijgevel.

Afb.7. Gebarsten gevelplaten, rechter zijgevel.

Afb.8. Achtergevel, met links de uitbreiding van de zware werkhal uit 1991.

Afb.9. Entreehal met vernieuwde balie. De vloertegels verraden het onderscheid tussen de oorspronkelijke bouw (1985) en de uitbreiding (1992).

Afb.10. Kantine, gezien vanaf de entree. Links ligt de nog open patio, rechts de kleedkamers en achter de uitgiftebalie de sanitaire voorzieningen en het magazijn.

Afb.11. Lichtkunstwerk, kantine (detail).

Afb.12. Lichtkunstwerk, kantine.

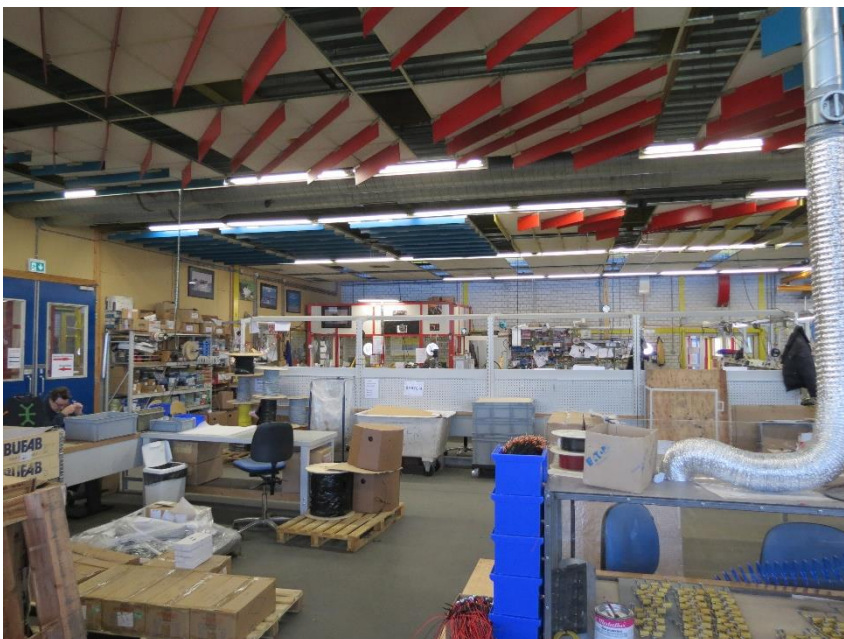
Afb.13. Patio, met de oorspronkelijke tegelpatronen en banken. Links bevindt zich de kantine, rechts de serre-achtige gang (met aangepast dak).

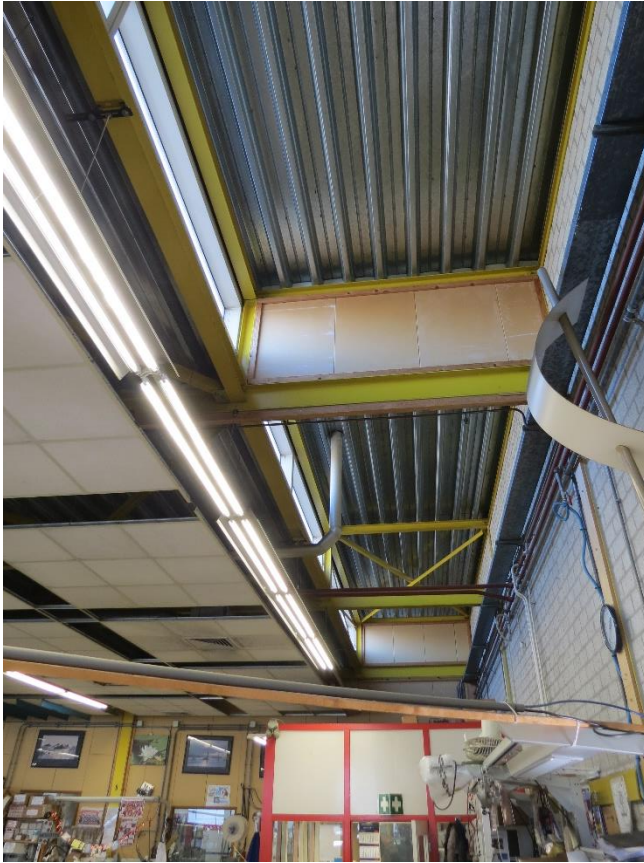
Afb.14-15. De sanitaire voorzieningen zijn ondergebracht in twee blokken. Let op het beschadigde muurtje van het linker blok, links van het bankje.

Afb.16. Magazijn.

Afb.17. Lichte werkhal.

Afb.18. Lichte werkhal, bovenlicht.

Afb.19. Zware werkhal.